

OSUUSTOIMINNAN MERKITYS

(kirjoittanut Samuli Skurnik)

1. Osuuskunta yritysmuotona

Yleiset lähtökohdat

Osuustoiminta yrittämismallina on maailmalla laajalti käytössä. Sitä hyödynnetään useimmissa markkinatalousmaissa sekä lisääntyvässä määrin myös kehitysmaissa ja uusissa kehittyvissä demokratioissa.

Yhteistoiminta (co-operation = yhteistoiminta, osuustoiminta) toimintamallina on ikiaikainen tapa saada aikaan asioita (talkoot, nuottakunnat, turvepehkuosuuskunnat ym.) silloin, kun yksittäisten ihmisten voimat eivät ole siihen riittäneet tai kun asioita on muutoin ollut tarkoituksenmukaisempaa ja edullisempaa tehdä yhdessä. Osuuskunnan historia omana erillisenä yritysmuotona juontaa juurensa yli 150 vuoden päähän. Osuuskuntien synty liittyi vaiheeseen, jossa nykyaikainen markkinatalous oli vasta kehittymässä ja tarvitsi toimiakseen pääomanomistukseen perustuvien yritysmuotojen rinnalle myös muiden tuotannon-tekijöiden varaan rakentuvia yritysmuotoja – nykyaikaisin termein jäsen- ja/tai asiakasomisteisia yrityksiä. Aikojen kuluessa tältä pohjalta on kehittynyt monissa maissa hyvinkin mittavaa kaupallista ja teollista toimintaa.

Osuuskunnan keskeisiä periaatteita ovat lukumäärältään rajoittamaton ja kaikille avoin jäsenkunta sekä etujen tuottaminen jäsenille osuuskunnan palveluina – pääomasijoittamisen kautta saatavan rahallisen tuoton vaihtoehtona. Yleisempänä tavoitteena osuustoiminnassa on synnyttää markkinoille monien pienten, mutta samaan suuntaan ja samaan aikaan toimivien yrittäjien markkinavoima, jossa liiketoiminnan tavoitteet ja toimintatavat päätetään demokraattisesti etukäteen sovittujen periaatteiden pohjalta niin, että yhteisesti omistetulla ja yhteiseen lukuun harjoitettavalla yritystoiminnalla saatava hyöty jakaantuu mahdollisimman tasapuolisesti kaikille yhteistoimintaan osallistuville.

Osuuskunta yritysmuotona, osuuskuntien sääntely ja käytännön toimintaperiaatteet vaihtelevat maittain varsin merkittävästi. Tietty yhteinen lähtökohta ja historia kaikille markkinatalousolosuhteissa toimiville osuuskunnille on kuitenkin Englannissa Rochdalen kankureiden vuonna 1844 perustamassa osuuskunnassa.

Osuustoimintaa yritysmuotona tunnetaan edelleen kuitenkin huonosti. Sanotaan myös, että osuustoiminta on vahvaa käytännössä, mutta heikkoa teoriassa. Osuustoiminta on joutunut usein pitkän historiansa aikana kärsimään tietyistä identiteetti- ja julkisuusongelmista (heikko tunnettisuus, ennakkoluulot, väärinkäsitykset ym.). Tämän luvun tarkoituksena on selvittää osuustoiminnan perusteita ja yleisiä lähtökohtia. Kirjoitus perustuu artikkeliin ”*The Role of Co-operative Entrepreneurship and Firm in Organising Economy – Past, Present and Future*” (suomennos: Osuustoiminnallisen yrittäjyyden ja yritysmuodon rooli taouden organisoinnissa – ennen, nyt ja tulevaisuudessa), joka on kokonaisuudessaan julkaistu Liiketaloudellisessa Aikakauskirjassa 1/2002.

Osuustoiminnan kansainväliset periaatteet ja arvot

Osuuskunta yrityksenä poikkeaa muista yritysmuodoista lähinnä omistamismallinsa ja tarkoituksensa osalta. Osuustoiminnalliselle yrittämismallille on aikojen kuluessa sovittu ja kehitetty Rochdalen kankureiden luomista lähtökohdista kansainväliset osuustoimintaperiaatteet. Käytännössä niillä tarkoitetaan tiettyjä jäseniä palvelevan yhteistoiminnan onnistumisen kannalta yleisesti hyväksi koettuja suuntaviivoja.

Nykypäivään tämän tradition on tuonut *Kansainvälinen osuustoimintaliitto* (International Co-operative Alliance, ICA). Viimeksi satavuotisjuhlakokouksessaan vuonna 1995 ICA määritteli osuuskunnan yrityksenä seuraavasti:

”Osuuskunta on itsenäinen henkilöyhteisö, johon jäsenet liittyvät vapaaehtoisesti toteuttaakseen yhteisesti omistamansa ja demokraattisesti hallitsemansa yrityksen avulla taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia tarpeitaan ja tavoitteitaan.”

ICA:n määritelmässä osuustoiminnan yhteisiä periaatteita on seitsemän (kokonaisuudessaan ne löytyvät internetistä www.coop.org/ica/info/enprinciples.html):

- 1) *Osuuskunnat ovat vapaaehtoisia ja avoimia organisaatioita.*
- 2) *Perusosuuskunnat noudattavat jäsenlääni-periaatetta.*
- 3) *Osuuskunnan jäsenet osallistuvat yhdenvertaisesti ja oikeudenmukaisesti pääoman kartuttamiseen. Mahdollinen toiminnasta syntyvä ylijäämä käytetään osuuskunnan kehittämiseen, jäsenille tarkoitettuihin palveluihin ja/tai se palautetaan jäsenille siinä suhteessa kuin he ovat käyttäneet osuuskunnan palveluja.*
- 4) *Osuuskunnat ovat itsenäisiä, jäsentensä hallitsemia, omatoimisuuteen perustuvia demokraattisia organisaatioita.*
- 5) *Osuuskunnat tarjoavat jäsenilleen, luottamushenkilöilleen, liikkeenjohdolleen ja henkilöstölleen mahdollisuuden koulutukseen.*
- 6) *Osuuskunnat harjoittavat keskinäistä yhteistyötä.*
- 7) *Osuuskunnat toimivat yhteisöjensä kestäväen kehityksen hyväksi jäsentensä päättämällä tavalla.*

Samassa yhteydessä ICA kirjasi ensimmäistä kertaa myös osuustoiminta-periaatteiden taustalla olevat yleisemmät yhteiskunnalliset arvot:

”Osuuskuntien perustana ovat

- *omatoimisuuden*
- *demokratian*
- *tasa-arvon*
- *oikeudenmukaisuuden*
- *solidaarisuuden arvot.*

Kuten perustajansa, osuustoimintaliikkeen jäsenet uskovat

- *rehellisuuden*
- *avoimuuden*
- *vastuuntunnon*
- *muista ihmisistä välittämisen eettisiin arvoihin.”*

Käytännössä edellä olevat periaatteet antavat tietyt yleiset lähtökohdat ja hengen osuustoiminnallisesti harjoitettavalle liiketoiminnalle. Tältä yhteiseltä pohjalta on kuitenkin syntynyt runsas kirjo erilaisia kansallisia ja toimialakohtaisia osuustoiminnallisia ratkaisumalleja, joissa periaatteiden painotukset voivat vaihdella huomattavasti.

Nykyisessä valtavirtaa edustavassa taloustieteellisessä kirjallisuudessa osuuskunta määritellään käyttäjien omistamaksi, hallitsemaksi ja heitä

hyödyttäväksi yritykseksi. Tämän mukaan puhutaan myös yleisemmin jäsen- ja asiakasomisteisista yrityksistä.

Osuustoimintalainsäädännön historialliset lähtökohdat Suomessa

Vaikka osakeyhtiö on yritysmuotona ollut alusta lähtien selvästi yleisin, osuuskunta yrityksenä antaa taloudellisille toimijoille vaihtoehdon myös yritysmuodon valintaan; vaihtoehdon, joka oli varsinkin historiansa alkuvaiheessa merkittävä yhteiskunnallinen innovaatio. Osuuskunnan rooli oli tärkeä sekä sosiaalisesti että yleisemminkin. Sitä tarvittiin varmistamaan tuossa vaiheessa vasta muotoutumassa olevan markkinatalouden toimintaa ja kehittymistä.

Suomessa osuustoiminnan synty liittyy kiinteästi maamme kansalliseen historiaan ja traditioon, kun perustaa itsenäiselle kansakunnalle alettiin rakentaa. Osuuskunta omana erillisenä yritysmuotona asetettiin meillä heti alusta lähtien yhdeksi osuustoiminnan edistämisen keskeiseksi lähtökohdaksi. Ensimmäinen osuustoimintalaki (nykyisen osuuskuntalain edeltäjä) saatiinkin maahamme jo vuonna 1901. Sen tärkeää merkitystä kuvaavat Pellervo-Seuran ensimmäisen lainopillisenä sihteerin **J.K. Paasikiven** Pellervo-lehteen kirjoittamat saatesanat:

”Suomen maanviljelijät! Teillä on nyt laki, joka turvaa muualla kokemuksen kautta voimakkaimmaksi ja siunausta tuottavimmaksi huomattua asetta toimeentulonne helpottamiseksi ja elinkeinonne kohottamiseksi. ... Mutta teistä itsestänne kumminkin lopulta riippuu, tuleeko tämä laki, joka itsessään ei ole kuin ulkonainen muoto, kuolleeksi kirjaimeksi jäämään vaiko saamaan sitä sisällystä, sitä elonhenkeä ja herättämään sitä toimintaa, jota aatteen ystävät meillä siitä ovat toivoneet, ja joka voisi olla omiansa vuodattamaan uutta raitista verta kansamme äsken jähmettyneeseen ja kuristettuun elimistöön.”

Lain perusteluissa osuustoiminnan yleisempi merkitys tiivistettiin varsin onnistuneesti kahteen lauseeseen:

”Osaksi säästämällä, osaksi toisiansa tukemalla vähävaraisetkin siten voivat päästä nauttimaan suuremman pääoman etuja, ostaa tarpeensa huokeammalla, myydä tuotteensa paremmista hinnoista ja saada tarpeel-

lista luottoa käytettäväkseen. Sen ohessa osuustoiminta on omiansa edistämään säästäväisyyttä, toimeliaisuutta ja yhteishenkeä, ja sen kautta sillä on tärkeä taloudellisesti ja siveellisesti kasvattava merkitys.”

Tältä pohjalta lähdettiin liikkeelle. Sadan vuoden aikana on tapahtunut paljon niin yritysten toimintaympäristössä kuin myös osuustoiminnallisesti harjoitettavan yritystoiminnan mittasuhteissa. Mielenkiintoista kuitenkin on, että nykyajan termein ja nykyisen toimintaympäristön uusiin haasteisiin tulkittuna yllättävän paljon tästä alkuperäisestä tavoitteenasettelusta, itse asiassa koko osuustoiminnallisen yrittämisen perusidea, on säilynyt ennallaan.

Uudella osuuskuntalailla ei ole tarkoitus muuttaa osuustoiminnan peruslähtökohtia. Sen sijaan tarkoituksena on saattaa osuustoiminnan toimintapuitteet lainsäädännön osalta ajan tasalle vastaamaan nykyaikaisen yritystoiminnan tarpeita ja tekemään osuuskunta yritysmuotona kilpailukykyiseksi muiden tarjolla olevien yritysmuotojen rinnalla.

Yritysmuodot taloudellisten toimintojen organisoinnin työvälineinä

Yritysmuodot ovat osa sitä institutionaalista puitetta, jonka nykyaikainen järjestäytynyt yhteiskunta on luonut antaakseen yritystoiminnalle tarkoituksenmukaiset toimintaedellytykset. Ei ole kuitenkaan olemassa mitään yleistä teoriaa tai käytäntöä, joka määräisi, mitä eri yritysmuotoja on olemassa. Päinvastoin yritysmuodoissa ja niiden esiintymisessä – niin kuin taloudellisten toimintojen järjestämisessä yleisemminkin – on monissa tärkeissä yksityiskohdissa oleellisiakin eroja eri maiden välillä.

Eri yritysmuodot ovat siis työvälineitä taloudellisten toimintojen organisoinnille. Ne ovat kehittyneet antamaan yleisesti tunnetut ja kunkin yhteiskunnan yleisiä arvoja toteuttavat puitteet taloudessa syntyville erilaisille omistus- ja organisoitumismalleille.

Ylivoimaisesti yleisin yritysmuoto kaikkialla maailmassa on osakeyhtiö – monina eri versioina. Osakeyhtiön synty ja suosio liittyy paljolti siihen, että se teki ensimmäisenä mahdolliseksi yrityksen omistamisen ja johtamisen erottamisen toisistaan sekä määritteli ja rajasi omistajan vastuun ja riskin ennalta sovittuihin puitteisiin. Toinen kehittyneillä osakemarkkinoilla tärkeäksi noussut osakeyhtiön ominaisuus on sen luoma mahdollisuus kytkeä omistajuus (omistusosuuksien osto ja myynti) ja sitä kautta

omistajainformaatio luontevasti markkinoiden yleiseen toimintaan. Osakeyhtiömuotoisen yritystoiminnan päätavoite on mahdollisimman suuren voiton tuottaminen pääomasijoituksia tehneille omistajille ja sen jako omistajien kesken näiden pääomapanosten suhteessa.

Vastaavasti palvelujen tuottamiseen jäsenilleen tarkoitettu osuuskunta luo yritysmuotona puitteet ja keskeiset pelisäännöt erilaisina yhteistyömalleina tapahtuvalle yrittämiselle. Osuuskunta määrittelee yritystoimintaan liittyvät vastuut ja oikeudet sellaisissa tapauksissa, joissa omistajuutta ei osuuskunnan jäsenpalveluroolin toteutumisen varmistamiseksi haluta sitoa yritykseen tapahtuvaan pääomasijoitukseen, eikä siten perusmuodossaan myöskään välittömään pääomamarkkinakenttään.

Osuuskunnan päätavoitteena ei ole samassa mielessä kuin osakeyhtiössä voiton tuottaminen omistajille – vaikkakin toiminnan yleinen liiketaloudellinen tehokkuustavoite on niissä molemmissa toki sama – vaan nimenomaan jäsenten tarvitsemien palvelujen mahdollisimman tehokas ja tarkoituksenmukainen aikaansaaminen. Jos voittoa – tai pikemminkin ylijäämää, joksi voittoa osuustoiminnassa kutsutaan – kuitenkin syntyy senkin jälkeen, kun tarvittavat varaukset yrityksen kehittämiseksi on tehty, niin se jaetaan jäsenille takaisin siinä suhteessa, kun he ovat käyttäneet osuuskunnan palveluja. Päätöksenteko osuuskunnassa tapahtuu pääsääntöisesti jäsen/ääni-periaatteella.

Eri yritysmuodot kehittyvät yhteiskunnan kulloistenkin tarpeiden mukaan. Näin mikään yritysmuoto ei ole ylitse muiden. Jokainen yritysmuoto on syntynyt ja kehittynyt yhteiskunnassa vallinneiden taloudellisten tarpeiden ja aikojen kuluessa muokkautuneiden käytäntöjen mukaan. Ainakin tähän asti lainsäätäjän ratkaisu useimmissa kehittyneissä maissa on ollut tarjota yrittäjien käyttöön useampia erilaisia yritysmuotoja. Osuuskunta on useimmissa maissa yksi näistä.

Paras testi eri yritysmuotojen tarpeellisuudelle on kuitenkin niiden käyttö taloudellisten toimintojen organisoinnissa.

2. Osuustoiminnan merkitys

Osuustoiminta koskettaa suurta määrää ihmisiä

Yritysmuodoista selvästi yleisin niin Suomessa kuin muuallakin on osakeyhtiö. Lukumääräisesti tarkastellen osuuskuntia on vain murto-osa osakeyhtiöiden määrästä. Määrien laskeminen ei kuitenkaan ole välttämättä oikea tapa arvioida osuustoiminnan ja osuuskuntien merkitystä. Koska osuustoiminta on yhteisöllistä yrittämistä, paras ja oikein kuva osuuskuntien merkityksestä saadaan kiinnittämällä huomio sen piirissä toimivien ihmisten lukumääriin ja siihen, kuinka suurta joukkoa ihmisiä osuustoiminta koskettaa.

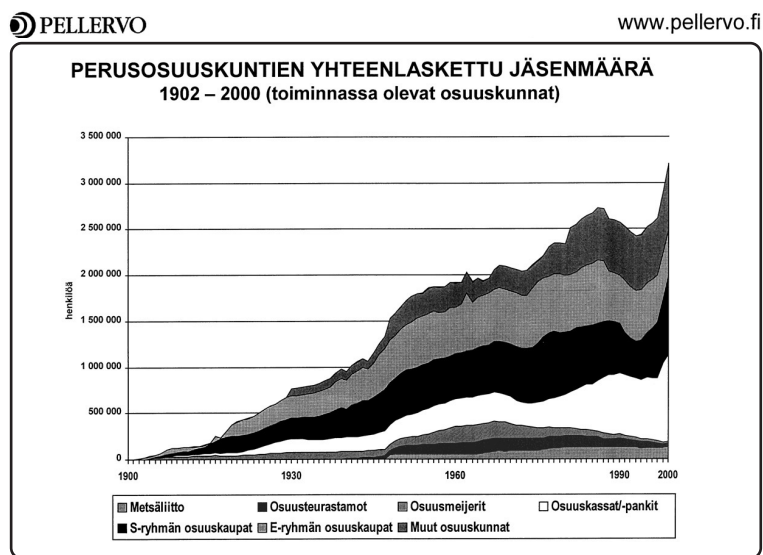
Maailmanlaajuisesti toimivassa Kansainvälisessä osuustoimintaliitossa (ICA) kansallisten jäsenyhteisöjen jäseninä olevissa osuustoiminnallisissa yrityksissä on yhteenlaskettuna lähes 800 miljoonaa henkilöjäsentä. Tämä luku tekee ICA:sta maailman suurimman kansalaisjärjestön (NGO) ja osuustoiminnasta todella laajasti eri maiden ihmisten tavallisessa arkipäivässä mukana olevan ja monilla eri tavoilla vaikuttavan ilmiön.

Viimeisimmissä Suomessa suoritetuissa kyselytutkimuksissa, kolme viidestä (59 %) maamme aikuisväestöstä edustaneesta vastaajasta ilmoitti olevansa osuuskunnan (yhden tai useamman) jäsen. Tällä luvulla Suomi lienee tänä päivänä yksi maailman osuustoiminnallisimpia maita.

Suomessa osuustoiminnan virallinen historia on nyt jo yli sadan vuoden ikäinen. Vaikka yhteiskunnassamme on tapahtunut tuona sadan vuoden aikana suuria yhteiskunnallisia rakennemuutoksia ja osuustoiminta on joutunut sopeutumaan hyvinkin erilaisiin olosuhteisiin, on kehitys osuuskuntien nykyisiin yli 3 miljoonan jäsenmääriin jatkunut aina näihin päiviin asti hämmästyttävän selkeänä, nousevana kehitysuuntana (kuvio 1).

Vaikka suomalaisen ja varsinkin niin sanotun pellervolaisen osuustoiminnan juuret ovat vahvasti maaseudulla, ovat osuuskunnat suomalaisen yhteiskunnan rakenteiden kehittymisen myötä laajentaneet jäsenpohjaansa niin ammatillisesti kuin alueellisestikin siinä määrin, että tänä päivänä osuustoiminta koskettaa tavalla tai toisella miltei jokaista suomalaista. (taulukko 1)

Kuvio 1. Osuuskuntien jäsenyydet Suomessa vuosina 1902–2000.

Lähde: Pellervo-Seura

Uusi pienosuustoiminta

Mielenkiintoinen viime vuosien kehityspiire suomalaisessa osuustoiminnassa ovat uudet pienosuuskunnat (ns. uusosuuskunnat), jotka ovat ilmestyneet kuvaan mukaan 1980-luvun lopulta lähtien. Tätä kirjoitettaessa uusien pienosuuskuntien lukumäärä on jo reilusti toisella tuhanella, ja perustamiskehitys näyttää viimeisimpien tietojen mukaan jatkuvan edelleen. Osuuskuntien perustamisen kannalta ilmiö on hyvin merkittävä, sillä edellinen osuuskuntien uusperustamisen vaihe, jolloin syntyivät nykyisin asemansa jo vakiinnuttaneet (suuret) osuuskunnat, tapahtui maassamme jokseenkin sata vuotta sitten viime vuosisadan vaihteessa.

Merkittävää suomalaisen osuustoiminnan kannalta ei tässä ole vain osuuskuntien määrällinen kehitys. Vähintään yhtä merkittävää on se, että uusien pienosuuskuntien kautta osuustoiminta on Suomessa tehnyt toimialmielessä aivan uusia aluevaltauksia (taulukko 2). Samalla

Taulukko 1. Osuuskuntien sekä muiden jäsen- ja asiakasomisteisten yritysten avainlukuja vuodelta 2000.

	Osuus- kuntia	Henkilö- jäsenyyksiä	Henkilö- kuntaa	Liikevaihto milj. €	Markkina- osuus
Osuuspankit	287	942 700	9 267	2 185	34 ²⁾
Lähevakuutusyhdistykset	107	450 000	900	247	8 ³⁾
Metsäteollisuus	1	127 400	25 000	7 513	34 ¹⁾
Liha- ja einestalat	5	35 660	8 360	1 340	71
Kotieläinjalostus	7	33 200	460	29	100
Osuusmeijerit	36	21 400	5 000	2 440	96
Kananmunapakkaamot	2	768	78	35	60
Hankkija-Maatalous Oy*	–	–	825	605	40
Pellervolaiset osk:t yht.	445	1 611 130	49 890	14 394	
Kauppa	46	1 357 700	28 000	7 496	41
Tapiola-Yhtiöt	4	722 000	1 976	2 050	15 ³⁾
Muut keskinäiset vakuutusyhtiöt**	9	1 470 000	1 864	1 497	37 ³⁾
Uusosuuskunnat***	1 154	(-30 000)	2 000– 15 000	(<100)	–
YHTEENSÄ****	504	5 160 830	81 730	25 437	

* Maataloustuotteita, suurimman kuluttajaosuuskunnan SOK:n tytärtyhtiö

** Vahinkovakuutukset

*** Lukuun ei ole laskettu mukaan 487 vesiosuuskuntaa.

**** Kaupparekisterin mukaan osuuskuntien kokonaismäärä Suomessa oli 2.576 (31.12.2000). Uusosuuskunnat eivät ole mukana kokonaisluvuissa.

1) Osuus vuosittaisesta puunkäytöstä

2) Talletukset

3) Kaikkien keskinäisten markkinaosuus arviolta 37 % (vahinkovakuutukset)

Lähde: Pellervo-Seura, Osuustoiminta-lehti 5/2001

osuustoiminnan piiriin on tullut myös aivan uusia väestöryhmiä.

Uusosuustoiminnan kehityksen myötä myös maassamme on käynnistynyt keskustelu osuuskunnan käyttökelpoisuudesta markkinatalouden ja julkisen sektorin välissä olevan ns. kolmannen sektorin taloudellisten toimintojen organisoinnissa. Tämä kehitys ja siitä käytävä yleisempi keskustelu on tärkeää. Ilmiö on ollut varsin paljon esillä EU:n piirissä, jossa se on aivan viime aikoina ollut kehittymässä yhdeksi EU:n hyvinvointi-

**Taulukko 2. Uudet pienosuuskunnat (ns. uuososuuskunnat)
30.6.2001, kpl**

Työ-, palvelu- ja asiantuntijaosuuskunnat	483
Markkinointiosuuskunnat	242
Kulttuuri-, kustannus- ja viestintäalan osuuskunnat	106
Hankintaosuuskunnat	74
Sosiaali-, terveys- ja hyvinvointialan osuuskunnat	61
Matkailualan osuuskunnat	51
Kehittämisosuuskunnat	42
Energiaosuuskunnat	42
Muut	53
<hr/> Yhteensä	<hr/> 1154

Lähde: Pellervo-Seura

politiikan painopistealueista. Yhteiskunnan hyvinvointipalvelujen tuottaminen ja organisoiminen on tärkeä ja ajankohtainen kysymys, jota ratkaistaessa on otettava huomioon myös osuustoiminnan tarjoamat vaihtoehdot.

Osuustoiminnan taloudellinen merkitys

Osuuskuntien taloudellista merkitystä selvitetessä ongelmaksi muodostuu tietojen hajanaisuus ja puutteellisuus. Suomen osalta voidaan kuitenkin hahmottaa hyvä yleiskuva kokonaistilanteesta. Avainluvut toimialoitain käyvät ilmi taulukosta 1. Kokonaisuutena suomalaisten osuuskuntien ja keskinäisten yhtiöiden yhteenlaskettu liikevaihto oli vuonna 2000 noin noin 25 mrd euroa (150 mrd.mk). Työpaikan ne tarjosivat lähes 82 000 ihmiselle.

Perinteisesti osuustoiminnan markkinaosuudet ovat Suomessa olleet varsin korkeat. Suomalaisittain vahvoja osuustoiminnallisia toimialoja ovat elintarviketeollisuus, pankki- ja vakuutustoiminta, päivittäistavara- ja maataloustarvikekauppa sekä metsäteollisuus. Suomalaisen osuustoiminnan nykyisiä mittasuhteita kuvaa hyvin se, että *Metsäliitto* on nykyisin Euroopankin puitteissa omalla toimialallaan suuri yritys ja sa-

malla Euroopan suurin tuottajaomisteinen osuuskunta.

Kansainvälisesti parhaat tilastotiedot osuustoiminnan taloudellisesta merkityksestä ovat maanviljelijäomisteisesta (maatalous-)osuustoiminnasta. Globaalisti on arvioitu, että runsaasta kolmanneksesta maailman elintarvikehuollosta vastaavat osuustoiminnalliset yritykset. Erityisen vahva osuuskuntien rooli on elintarvikeketjun alkupäässä, mutta monissa maissa (kuten esimerkiksi Suomessa) vaikutus ulottuu vahvana läpi koko elintarvikeketjun.

Euroopassa osuuskuntia on kaikkiaan lähes 290 000. Niissä on jäseniä 140 miljoonaa ja työntekijöitä lähes 4,9 miljoonaa. Euroopan Unionin alueella maatalousosuuskuntia on noin 30 000 kappaletta, ja niiden yhteenlaskettu liikevaihto on noin 210 mrd euroa (1 200 mrd mk). Metsäliiton jälkeen suurimmat maatalousosuuskunnat toimivat Euroopassa lihan- (tanskalainen *Danish Crown*) ja maidon jalostuksessa (tanskalais-ruotsalainen *Arla Foods*, hollantilaiset *Campina Melkunie* ja *Friesland Coberco*, irlantilainen *Glanbia* ja ranskalainen *Sodiaal*, Yoplet-tuotemerkin omistaja) sekä maataloustarvikekaupassa (saksalainen *Bay Wa* ja hollantilainen monialaosuuskunta *Cebeco*). Markkina-asemaltaan merkittäviä osuuskuntia on myös pankki-alalla (esimerkkeinä hollantilainen *Rabobank*, ranskalainen *Credit Agricole* ja saksankielisten maiden *Raiffeisen*-pankit). Myös vähittäiskaupassa on vahvoja osuustoimintayrityksiä, lähinnä kuitenkin vain pohjoismaissa (viimeisen vuosikymmenen menestyjänä erityisesti Suomen *S-ryhmä*) ja Sveitsissä (*Migros*-kaupaketju).

Pohjoisen Euroopan suurosuuskuntien rinnalla Euroopassa on myös toinen merkittävä, eteläiseen Eurooppaan painottuva, lukuisista pienosuuskunnista muodostuva, yritystoiminnan ja yhteiskunnan ns. kolmannen sektorin välimaastoon sijoittuva, yhteissötaloudeksi (economie social) kutsuttu osuustoiminnan muoto.

Yhdysvalloissa osuuskuntia on kaikkiaan lähes 50 000, ja niillä on jäseniä 150 miljoonaa. Myös Yhdysvalloissa maatalousosuuskuntien rooli on tärkeä. Nykyisellään maatalousosuuskuntia on noin 4 000. Niiden osuus maataloustuotteiden keräilystä ja ensijalostuksesta samoin kuin maataloustarvikekaupasta on noin kolmannes. Maatalousosuuskuntien yhteenlaskettu liikevaihto on Yhdysvalloissa noin 100 mrd USD/euroa (600 mrd mk). Myös USA:ssa osuustoiminta on vahvinta maidonjalostuksessa, jossa toimii myös nykyisellään maan suurin osuuskunta *DEA*

(*Dairy Farmers of America*). DFA:n liikevaihto on 10 mrd dollarin/euron (60 mrd markan) luokkaa. DFA:n kanssa suurimman osuuskunnan paikasta ovat viime vuosina kilpailleet myös monialaiset *Farmland Industries* ja *Agway*. Amerikkalainen erikoisuus ovat myös omilla kapeilla tuotesektoreillaan menestyvät osuuskunnat kuten *Blue Diamond* (jäseninä mantelinviljelijät, omassa tuoteryhmässään yksi suurimpia – reilu kolmannes – osuustoiminnallisia maailmanmarkkinaosuuksia), *Sun Maid* (rusinat, yksi tunnetuimpia osuustoiminnallisia tuotemerkkejä) ja *Ocean Spray* (karpaloviljelijät, strateginen allianssi Pepsin kanssa).

Mielenkiintoinen uusi kehityspiirre pohjoisamerikkalaisessa osuustoimintakentässä ovat myös *ns. uuden sukupolven osuuskunnat* (new generation co-operatives), jotka ovat tulleet kuvaan mukaan viimeisen 10–15 vuoden aikana. Uutta ja suomalaisesta uusosuustoiminnasta poikkeavaa tässä ilmiössä on ennen muuta se, että Pohjois-Amerikan huippukilpailuilla elintarvikemarkkinoilla maatalousosuustoiminta on joutunut etsimään itselleen uutta kilpailukykyä muokkaamalla tavanomaista merkittävämmässä määrin myös osuustoimintaperiaatteita uuteen uskoon (mm. osuuskunnan suljettu jäsenkunta, jäseniltä raaka-aineen toimitusoikeuden saamiseksi vaadittavat suuret pääomapanostukset ja sitoutuminen kiinteisiin toimitusvelvollisuuksiin, toimitusoikeuden jälleennyöntikelpoisuus ja sen hinnan määräytyminen markkinoilla sekä ylipäänsä jäsenten oikeuksien ja velvollisuuksien täsmällinen ja tiukka sopimus pohjainen määrittely). Suomalaisesta uusosuustoiminnasta tämän ilmiön erottaa myös se, että, toisin kuin uusosuustoiminnassa, amerikkalaisessa uuden sukupolven osuustoiminnassa perustetut runsaat 200 uutta osuuskuntaa ovat yrityksinä varsin suuria.

Osuustoiminnan yhteiskunnallinen merkitys

Kuva osuustoiminnan merkityksestä jäisi kovin puutteelliseksi, jos huomiota ei lopuksi kiinnitettäisi myös osuustoiminnan yleisempään yhteiskunnalliseen merkitykseen ja siihen oleellisena osana kuuluvaan kansanliike-ulottuvuuteen.

Osuustoiminnan alkuvaiheessa, edellisen vuosisadan vaihteen molemmin puolin, osuustoiminta integroi suomalaisen maaseudun muutamia vuosikymmeniä aikaisemmin liikkeelle lähteneeseen teollis-kaupalliseen markkinakehitykseen. Myöhemmin osuustoiminta oli ratkaisevassa roolis-

sa modernin elintarviketalouden rakentamisessa, kaupan rakenteiden kehittämisessä, sotatalouden elintarvikehuollon turvaamisessa, Suomen jälleenrakentamisessa sotien jälkeen – ylipäänsä kaikissa suurissa rakennemuutoksissa, kun Suomi kehittyi maatalousvaltaisesta maasta ensin teolliseksi ja myöhemmin jälkiteolliseksi hyvinvointiyhteiskunnaksi ja kun suuri määrä ihmisiä muutti työn ja toimeentulon perässä maalta kaupunkiin.

Kaikissa näissä vaiheissa eri osuustoimintalohkot olivat monin tavoin mukana ihmisten arjessa. Useissa tapauksissa niillä oli merkittävä rooli sen varmistamisessa, että tämä aika ajoin hyvinkin nopeasti edennyt kehitys on voinut tapahtua taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti hallitusti ja kestäväällä tavalla. Suomalainen osuustoiminta on oleellinen osa suomalaisen yhteiskunnan ja elinkeinoelämän menestystarinaa siinä missä julkisuudessa yleisemmin mainitut yksityiset teollisuusyritykset.

Osuustoiminnan vaikutus on ulottunut sekä laajalle että syvälle. Suomen osalta osuustoiminnan alkuaikaa voidaan luonnehtia monessakin mielessä ”demokratian kouluna kansalle”. Yleinen ja yhtäläinen ääni-oikeus saatiin maassamme ensimmäisenä juuri osuustoimintaan vuoden 1901 osuustoimintalain jäsen ja ääni -periaatteen myötä. Valtiolliseen päätöksentekoon se tuli vasta 1906 ja kunnallishallintoon 1917.

Osuustoiminnassa kansalaiset ovat oppineet toimimaan yhdessä, valitsemaan itselleen edustajat ja myös seuraamaan, mitä nämä edustajat kulloinkin saivat aikaan. Yhteistoiminnan tueksi rakennettiin alusta lähtien määrätietoisesti toimivat valvontajärjestelmät (mm. oma laki ja mallisäännöt), tiedonvälitys omaa lehdistöä myöten (Pellervo, Osuustoiminta, Yhteisvoimin, Yhteishyvä, jne.), koulutusjärjestelmät ja järjestöt (Pellervo-Seura, Kulutusosuustoiminnan Keskusliitto KK ja monet muut toimialakohtaiset järjestöt). Tässä järjestelmässä jäsenten osuuskuntien hallintoon valitsemat luottamushenkilöt kouliintuivat tehtäviinsä, mitä kokemusta he ovat käyttäneet sitten paljon muuhunkin yhteiskunnan rakentamiseen.

Osuustoiminta on myös toiminut maassamme esimerkiksi kuluttajavalistuksen pioneerina (osuuskaupat), kaupan rakenteiden edelläkävijänä (tavaratalot, kauppaketjut, asiakasomistajuus), lukuisten standardien ja uusien toimintamallien luoja (esim. Valio ja Hankkija) sekä merkittävänä tieteellisen tutkimuksen edistäjänä (A.I. Virtanen /Valio).

Tiettyjen osuustoiminnalliselle organisoitumiselle tyypillisten peruslähtökohtien (ihmisten välinen yhteistyö) ja osuustoiminnalle historialli-

sesti ominaisten federatiivisten (useita erillisiä yrityksiä löyhästi yhteen liittävien) organisaatioperiaatteiden perusteella osuustoimintaa voidaan luonnehtia yhdeksi nykyaikana niin suosituksi muunkin talouselämän piirissä tulleen verkostotalouden muodoksi – itse asiassa sen varhaiseksi edelläkävijäksi. Laajaomisteisella ja alhaalta ylöspäin verkostoituen rakentuvalla kansanvaltaisella osuustoiminnalla on ollut Suomessa ja monessa muussakin maassa tärkeä rakenteellinen, yhteiskuntaa taloudellisesti ja sosiaalisesti vakauttava rooli. Näiden ominaisuuksien ansiosta osuustoiminta on monien taloudellisten toimien organisoinnissa niin yksilön kannalta kuin myös laajemmin yhteiskuntapoliittisesti luotettava ja yhteiskunnallisia riskejä ennakolta ehkäisevä vaihtoehto harvoihin käsiin keskittyneille ja ylhäältä alaspäin organisoituneille monikansallisille yrityksille.

Osuustoiminnalla on myös nykyisin tärkeä yhteiskunnallinen rooli taloudellisten suhteiden järjestämisessä. Siinä, missä osuuskunnat alun perin olivat varmistamassa markkinatalouden kehittymistä, ovat ne nykyisessä globalisoituvassa maailmassa varmistamassa sitä, että talous palvelee jatkossakin parhaalla mahdollisella tavalla myös tavallisten ”pienen ihmisten” arkisia perustarpeita.

Kirjallisuutta:

Agricultural co-operation in the European Union. Issues and trends. COGECA General Committee for Agricultural Cooperation in the European Union. December 2000.

Brazda, Johann – Schediwy, Robert (eds): *Consumer Co-operatives in a Changing World. Comparative Studies on Structural Changes of some Selected Consumer Co-operative Societies in Industrialized Countries* (Volume I and II), ICA, Geneva.

Co-operative movements in the European Union. Higher council for co-operation 2000. Délégation interministérielle à l'innovation social et à l'économie social. DIES/30 January 2001. Ministère de l'emploi et de la solidarité, République Française.

Dülfer, Eberhard (ed) in cooperation with Juhani Laurinkari: *International Handbook of Cooperative Organizations.* Vandenhoeck&Ruprecht in Göttingen 1994.

Kuisma, Markku – Henttinen, Annastiina – Karhu, Sami – Pohls,

- Maritta:** *Kansan Talous, Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899–1999.* Pellervo-Seura/Kirjayhtymä, Helsinki 1999.
- Laakkonen, Vesa – Laurinkari, Juhani:** *Uudistuva osuustoiminta.* Helsingin yliopisto, osuustoimintainstituutti, julkaisuja 9, Helsinki 1995.
- Omistajaohjaus ja valvonta osuuskunnissa.* Pellervon omistajaohjaustyöryhmän mietintö. Pellervo-Seura, tammikuu 2001. Internetissä: www.pellervo.fi/jasensuhteet/cgraportti.htm
- Osuustoiminnan periaatteet 2000-luvulle.* Kansainvälisen Osuustoimintaliiton (ICA) osuustoiminnan identiteettiä koskeva kannanotto (1995). Julkaisijat: Pellervo-Seura ry ja Suomen Kuluttajaosuustoiminnan Liitto ry, joulukuu 2000.
- Pellervon vuosikirja 2001,* Osuustoiminta-lehti 5/2001.
- Skurnik, Samuli:** *The Role of Co-operative Entrepreneurship and Firm in Organising Economy – Past, Present and Future.* Liiketaloudellinen Aikakauskirja 1/2002.
- The Role of Co-operative Entrepreneurship in the Modern Market Environment.* Liiketaloustieteellisen Aikakauskirjan osuustoiminnan teemanumero (4/1999), jossa julkaistiin Pellervo-Seuran yhdessä Helsingin kauppakorkeakoulun ja Kansantaloudellisen yhdistyksen kanssa 11.6.1999 järjestetyn kansainvälisen osuustoimintaseminaarin esitelmät (osa artikkeleista julkaistu myös suomeksi Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa 3/1999), Internetissä: www.pellervo.fi/finncoop/sempaper.htm.

Lisätietoja osuustoiminnasta: www.pellervo.fi ja www.corp.org.

Teksti on avausluku Seppo Pöyhösen kirjaan ”Osuuskunnan hallinto ja osuuskuntalaki”, sivut 1–15
Talentum Oyj / Kauppakaari / Lakimiesliiton Kustannus
Gummerus 2002, Jyväskylä